

Handreiking bij het CSE Nederlands vwo 2019-1

Verslag van de examenbespreking van LTN, 14 mei 2019

Algemene indruk van het examen

De totaalindruk van het examen is: een mooi examen dat recht doet aan de vwo-leerling. Interessante, relevante teksten, waarbij een aantal fraaie vragen werd gesteld. Wel viel op dat het domein argumentatie in dit examen karig bedeed was en dat kritische reflectie op de inhoud van de tekst grotendeels ontbrak.

Voor de corrigerende docent Nederlands was het een plezierige bijkomstigheid dat bij weinig vragen het aantal woorden dient te worden geteld, en de bevinding in de examenbespreking was dat de antwoorden bij veel vragen in dit examen tamelijk eenduidig en eenvoudig zijn te corrigeren.

Behandeling van besproken vragen

Vraag 6

Leerlingen moeten in vraag 6 inzichten van Safranski benoemen die verschillen met inzichten uit de moderne psychologie en neuropsychologie. In vraag 7 vice versa. Veel leerlingen denken dat het bij zowel vraag 6 als 7 om tweeledige antwoorden gaat, zoals verschillen, overeenkomsten tegenstellingen etc. doorgaans tot een tweeledig antwoord moeten leiden. Het klopt dat er in beide vragen gevraagd wordt naar inzichten, maar in beide vragen wordt duidelijk gesproken over te noemen (en niet: uit te leggen) verschillen. Het volstaat dus inderdaad om (zoals het cv dat doet) enkel het inzicht van Safranski te vermelden.

Leerlingen hebben bij vraag 6 in een aantal gevallen de twee antwoorden van vraag 7 genoteerd. Als leerlingen

- a) bij vraag 7 *expliciet* hebben aangegeven dat het antwoord op vraag 7 bij vraag 6 te vinden is, én
- b) als leerlingen daarbij in het antwoord op vraag 6 expliciet hebben aangegeven welke twee inzichten met betrekking tot emoties afkomstig zijn uit de (neuro)psychologie, dan blijkt hieruit dat de leerling de denkstappen gemaakt heeft die nodig zijn om vraag 6 en 7 te beantwoorden en krijgt de leerling afhankelijk van het gegeven antwoord de punten.

Vindplaats / denkstappen:

Het antwoord op vraag 6 is op te maken uit alinea 11, want die alinea gaat in op Safranski.

Vraag 7

Het antwoord op vraag 7 moet uit alinea 12, 13 en 14 gehaald worden:

7a. '...maar ons inlevingsvermogen groeit aanzienlijk als we meer informatie over anderen krijgen. Daar hebben we tijd voor nodig.' r. 262-265 ['informatie over anderen krijgen' is hier een duidelijk verschil met de overprikkeling die Safranski noemt]

7b. 'In de hedendaagse filosofie, psychologie en neurowetenschappen is er het besef dat emoties aanzetten tot maatschappelijke betrokkenheid' r.247-251 (tweede bolletje),
7c. 'emoties organiseren het rationele denken eerder dan dat ze het ontwrichten' r.228-230

Regels 237-239 'emoties staan niet op zichzelf' is een inzicht waarover Safranski geen uitspraak doet. Antwoorden ontleend aan r. 237-239 kunnen dus niet tot de goede antwoordopties gerekend worden.

Veel leerlingen noteren bij 7a ook de woordgroep 'informatie over anderen krijgen' terwijl dit niet in het cv staat. Zij antwoorden dan met 'Informatie over anderen krijgen verhoogt de empathie'. Het verschil met Safranski's 'men wordt gevoelloos / stompt af' is duidelijk. Deze woordgroep zou in het cv moeten worden opgenomen.

We hebben het CvTE voorgesteld deze mogelijkheid aan het correctiemodel toe te voegen.

Vraag 12

Er wordt hier gevraagd naar kenmerken, niet naar tegenstellingen. Kenmerken zijn contrasterend, maar niet noodzakelijk tegenstellend.

Ad 1a. Er wordt gevraagd naar de werkwijze in de *huidige* situatie. Uit het antwoord moet blijken dat snelheid het meest kenmerkende aspect is van vandaag de dag. Dat betekent dat het noemen van emotionaliseren op zich niet genoeg uitdrukt dat het om de *huidige* werkwijze gaat. Emotionaliseren is een algemeen verschijnsel. Als er toevoegingen zijn zoals; toegenomen emotionsliering, of doorgeslagen emotionalisering, dan duidt dat wel op een hedendaags verschijnsel.

Ad 1b. Er wordt gevraagd naar een kenmerk van de gewenste werkwijze, naar wat moet de journalist doen. Antwoorden moeten dus ook betrekking hebben op de actie van de journalistiek, en niet bijvoorbeeld op de achterliggende redenen of het gevolg van de actie.

Ad 2a en b: Er wordt gevraagd naar de aard van emotie, niet naar het effect of naar de werkwijze.

Ad 3b: Hier moet dan het effect bij de lezer blijken. Synoniemen van empathie geven blijk van begrip.

Vraag 14

Dit vinden wij een moeilijke vraag, omdat er niet sprake is van een hoofdverschil tussen het fragment en de hoofdtekst. Er zijn dus verschillende, inhoudelijk afwijkende antwoordalternatieven mogelijk.

Leerlingen moeten laten blijken dat ze een verschil zien. Hoofdtekst en tekstfragment moeten daarbij beide aan bod komen. Het CV geeft twee verschillen aan:

- verschil 1 bestaat uit bolletje 1 [beweging] en bolletje 2 [wat 'passievere' empathie]
- verschil 2 bestaat uit bolletje 3 ['eigen' wensen, verlangens] en bolletje 4 [meeleven met een ander]

Leerlingen moeten duidelijk een verschil aangeven. Empathie kan ook tegenover de eigen verlangens en behoeften staan, dat verschilt ook. Bolletje 1 en 4 en ook 2 en 3 mogen met elkaar gecombineerd worden.

Vraag 16

In alinea 5 wordt een aantal tendensen genoemd: nadruk op conflict, sensationisering, subjectivering en individualisering. Alleen de nadruk op conflict komt overeen met tekstfragment 2, waarbij we gestuurd worden door de noot die de uitdrukking *if it bleeds, it leads* uitlegt. Sensatie [of varianten ervan] is hierbij *geen* goed alternatief.

Hierbij is het noemen van het woord 'nadruk' (zoals in het cv) niet noodzakelijk. Als een leerling geprobeerd heeft om de concrete termen uit het cv te vatten in overkoepelende termen, dan blijkt hieruit voldoende begrip.

Vraag 17

Het antwoord moet positief geformuleerd zijn, want er wordt gevraagd naar 'pleiten voor'. Antwoorden moeten duidelijk maken dat de journalistiek een reflectievere inslag dient te kiezen. We constateren dat het tweede gedeelte van de tweede antwoordmogelijkheid, nl. de toevoeging 'om dingen in perspectief te plaatsen', niet erg passend is bij het tekstfragment. Het is dus geen noodzakelijk antwoordelement.

Vraag 19

Ook bij deze vraag hoeft niet een expliciete tegenstelling genoemd te worden. In de vraag wordt gevraagd naar journalistieke voorwaarden die wel en niet tot empathie kunnen leiden. Sommige leerlingen geven hier antwoorden vanuit eigen opvattingen, maar antwoorden dienen natuurlijk aan tekst en tekstfragment ontleend te worden.

De lay-out van de woorden geen en wel in deze vraag kan een rol hebben gespeeld bij het fout beantwoorden van deze vraag. Geen en wel hadden cursief gedrukt moeten zijn. Als een leerling eerst de onderste twee vakje invult, leest hij: haalt zijn informatie uit... en als de leerling dan naar het bovenste gedeelte gaat, leest zij 'daarna laat zich leiden door...'. Dat lijken de verschillen te zijn tussen de twee elementen. Maar dan heeft deze leerlingen het andere verschil tussen de twee aanlopen gemist: geen versus wel.

Vraag 21

Cruciaal element van een blijk van begrip is de (onherstelbare) schade/hinder van regels ten aanzien van de kunst, waarbij de beeldspraak 'Kunst' uitgelegd kan (maar niet moet) worden. Daarbij zijn antwoorden die stellen dat 'de kunst helemaal verloren gaat' duidelijk in lijn met de strekking van de tekst en dus goed.

Het is ook goed te rekenen als 'kunst' met een kleine letter geschreven is (en hetzelfde geldt voor 'regels') – zie hierbij het laatste antwoordalternatief in het cv.

Vraag 23

Bij de inhoudelijke tegenstelling moet de denkstap gemaakt worden om welk kenmerk van een beroep het gaat (resp. 'hoeveelheid regels', 'kenmerk beroepsbeoefenaar', 'soort benodigde kennis voor beroep', 'mate van beoordeelbaarheid', 'gevolgen regels', 'manier kennis overdragen'). De gegeven tegenstellende antwoordkoppels moeten in dezelfde 'kenmerkcategorie' horen.

In alinea 4 lijken de categorieën kruislings tegenover elkaar te worden gezet. 'Je kunt vanaf dag één aan de slag' vs. 'Je hebt veel ervaring nodig / lange inwerkperiode' is om die reden ook goed.

Vraag 24

De vraag vraagt naar twee wetmatigheden en bij elk een oorzaak. De eerste wetmatigheid (en oorzaak) is te vinden in alinea 4 en benoemt een ontwikkeling bij beroepen met *tacit knowledge*. Een antwoord als 'dat er vooral regels zijn in vakgebieden waar ervaringskennis nodig is' benoemt enkel een status quo en volstaat hier dus niet. De tweede wetmatigheid (en oorzaak) is te vinden in alinea 5. Wetmatigheid 1 en 2 hoeven niet in de volgorde van het cv genoemd te worden.

Wat de oorzaken betreft: het gaat hier om menselijke oorzaken, dus is het signaalwoord 'omdat' ook toegestaan naast het formeel meer correcte 'doordat'. Bij oorzaken dienen dieperliggende mechanismen genoemd te worden. Een uitwerking als (bij bolletje 4) 'omdat ze (nu) veel tijd verspillen', benoemt niet de echte oorzaak, enkel een eerste gevolg dat de schade teweegbrengt of een concretisering van die schade.

Vraag 25

Dit vonden we een problematische vraag, waarbij we ons afvragen of cv en vraag wel op elkaar aansluiten. De kwestie is wat de essentiële verschillen zijn in de *houding* van de twee groepen, konstigen en onkonstigen, t.a.v. werk dat *tacit knowledge* vereist. Het schema onder de vraag duidt erop dat leerlingen voor twee soorten verschillen moeten noteren, dus twee dimensies moeten onderkennen, waarop de twee groepen een andere positie innemen.

Het antwoord dat het correctievoorschrift geeft in hokje 1b gaat echter niet over werk dat *tacit knowledge* vereist, maar over de houding van de 'onkonstigen' ten aanzien van hun eigen werk, dat zich juist kenmerkt door het ontbreken van wat de auteur *tacit knowledge* noemt. Het antwoord in 1b gaat over de motivatie voor werk, inderdaad wel een houding, maar niet een houding ten aanzien van werk dat *tacit knowledge* vereist. Heel logisch doorgeredeneerd is ook antwoord 2b geen antwoord op de vraag naar een houding over werk dat *tacit knowledge* vereist. Het betekent dat bij deze lezing van de vraag er in feite geen goed antwoord gegeven kan worden voor de groep 'onkonstigen'. Het schema bij de vraag kan daardoor niet ingevuld worden. We vinden het wel jammer van de vraag, want zo is er geen vraag over hoe het komt dat 'onkonstigen' het werk van konstigen' verkeerd beregelen, wat een kern van de tekst is. Maar zoals nu gesteld vinden wij de vraagstelling op zijn minst problematisch.

Vanwege de vraagvorm (een schema met categorieën) kan het zijn dat leerlingen de spelling(hoofdletters) en grammatica (volledige zinnen) niet goed in acht heeft genomen, het schematische karakter van het antwoord legitimeert een soepele hantering van de regels.

We geven het CvTE in ernstige overweging het correctievoorschrift zodanig aan te passen dat leerlingen niet de dupe kunnen worden van een correcte en precieze lezing van de vraag.

Vraag 26

Het cv schrijft antwoord B als juist voor. Veel docenten vinden antwoord D beter: 'onkonstigen' moeten zich niet met het beregelen van het werk van 'konstigen' inlaten. Maar dan blijkt D toch verder te gaan dan de strekking van de tekst, die misschien het best verwoord is in regel 117-121. D is in alle opzichten een aantrekkelijk alternatief, maar dit antwoord berust op buitentekstuele kennis.

Leerlingen zullen daarop in mindere mate dan docenten een beroep kunnen doen. En het verondersteld juiste antwoord, B, is rommelig en zwak geformuleerd.

De docenten stelden vast dat eigenlijk geen van de antwoorden in de vraag recht doet aan de strekking van de tekst. We vragen het CvTE dan ook het correctievoorschrift bij deze vraag te herzien.

Vraag 28

De enige moeilijkheid in de beantwoording van de vraag is of kandidaten doorzien dat de hoofdtekst al onvrede onder professionals heeft gesignaleerd en dat zij dus niet *unverfroren* de laatste zin van tekstfragment 4 kunnen overschrijven. Uit een antwoord als 'Er is niet alleen onvrede onder professionals, maar ook bij cliënten' blijkt zulk inzicht wel. Dergelijke antwoorden zijn dus juist.

Vraag 31

Het is een samenvattingsvraag, dus voorbeelden zijn niet goed genoeg op zichzelf. Het antwoord moet uit twee inhoudselementen bestaan, nl.

- 1) dat de consument (impliciet) moet worden genoemd en
- 2) dat andere factoren/ redenen/ drijfveren/ beweegredenen een rol spelen. De modaliteit 'kunnen' uit het cv mag dus ontbreken, evenals het element 'om deze koffie' in het cv.

Vraag 32

Ad zin 1 in het cv: de start met 'willen' duidt op een doel: in de zin moet het doel naar voren komen van de supermarkten. Het doel van de supermarkt moet goed inhoudelijk worden ingevuld, namelijk 'iets' met geld (winst maken/ ons producten aansmeren // producten zo goedkoop/gunstig mogelijk in de markt zetten). Het gaat dus niet om middelen om het doel te bereiken, zoals adverteren, affiches maken, etcetera. Het antwoord van de leerling moet gaan over de verhouding tussen de supermarkt en de consument (niet alleen over de verhouding tussen supermarkt en boeren/producenten).

Ad zin 2: het gaat er om dat de supermarkten zich niet kunnen permitteren om te vertellen hoe de vork in de steel zit: hoe zij zo goedkoop hun waren kunnen aanbieden. Leerlingen kunnen hier expliciet schrijven in zin 1 dat supermarkten boeren/producten uitknijpen om hun doel te bereiken, en dan in zin 2 vervolgen dat supermarkten dat proberen te verhullen. Het antwoordmodel vat dat abstracter samen in 'totstandkoming van de prijs van producten' wat verhuld moet worden.

Vraag 36

In de laatste zin van alinea 7 wordt op twee eerder genoemde misstanden gezinspeeld: ten eerste, dat boeren worden uitgeknepen (geen eerlijke prijs krijgen) en ten tweede, dat de informatievoorziening naar de consument over de misstanden bij de boeren/totstandkoming van de prijs is niet goed. Antwoorden dienen dus oplossingen te koppelen aan deze twee misstanden.

Antwoorden hoeven niet per se vanuit het perspectief van de consument geformuleerd te worden (zoals wel in het cv is gedaan). Het antwoord op zich kan een verlangen/eis van de consument zijn. Daarbij moeten antwoorden wel oplossingen benoemen die de supermarkt zelf kan uitvoeren: 'De supermarkt moet ...'

AAN DEZE HANDREIKING WERKTEN MEE:

Leden van Levende Talen Nederlands

Albert Pouwels
Anke van Oosterhout
Anne van den Akker
Ellen M. Steenvoorden
Esmee Augustijn
Esmeralda Brunia
Femke van der Meulen
Jessica Stijger - van Disseldorp
Joska Berg
Karin Echten
Marilise van Egmond
Oeds van Middelkoop
Peter van Veejn
Valesca van Diejen
Wieke Obbink
Yke Schotanus

Vanwege bestuur Levende Talen Nederlands

Patrick Rooijackers
Ine de Mulder
Paul Stolwijk
Hanneke Gerits
Gert Rijlaarsdam